

Skrwawione ziemie zostały opublikowane w USA w masowym wydawnictwie i doczekały się już kilkunastu tłumaczeń, jest zatem szansa, że mogą przyczynić się do innego spojrzenia na II wojnę i lata ją poprzedzające, zwłaszcza przez Amerykanów, czy czytelników w Europie Zachodniej.

Mirosław Sadowski

Rafał Pankowski, *The Populist Radical Right in Poland. The patriots*, seria: „Routledge Studies in Extremism and Democracy”, Routledge, London & New York 2010, ss. 272

Książka Rafała Pankowskiego wpisuje się w nurt intensywnie prowadzonych w ostatnich dziesięcioleciach badań nad pravicowym radykalizmem, ekstremizmem oraz populizmem. Pomimo dużej liczby publikacji na ten temat trudno jednak mówić o wyczerpaniu owej tematyki. Związane jest to m.in. z faktem, iż dostępne opracowania w niewielkim zakresie analizują fenomeny radykalizmu oraz populizmu w regionie Europy Środkowo-Wschodniej. Ponadto współczesne demokracje europejskie, zarówno te dojrzałe, jak i młode, zmagają się z coraz to nowymi formami analizowanych zjawisk, które nierzadko, choć w różnym stopniu, wywierają wpływ na politykę państw. W tym kontekście niezmiernie aktualna oraz interesująca jest recenzowana publikacja, która ukazuje specyfikę radykalnie pravicowego populizmu w Polsce oraz to, w jaki sposób w bardzo krótkim czasie przedstawiciele powyższych środowisk weszli do głównego nurtu polskiej polityki. Głównym celem autora było nakreślenie drogi, jaką pokonali z politycznego marginesu do serca polskiej polityki i z powrotem, wyjaśnienie przyczyn ich szybkiego rozwoju, wskazanie, do jakich symbolicznych źródeł się odwoływali oraz jaka była ich charakterystyka ideologiczna.

Monografię wyróżniają zarówno kompleksowość podejścia do przedstawionego zagadnienia, jak i oryginalne ujęcie tematu. Analizując ową problematykę, autor koncentruje się bowiem w głównej mierze na aspektach kulturowych i ideologicznych. Zasoby kulturowe polskich narodowych populistów uważane są przez autora za jedno z głównych źródeł ich relatywnego sukcesu oraz prowadzonej przez nich specyficznej polityki tożsamości. Niniejsza perspektywa jest jednym z głównych atutów książki i stanowi o jej wyjątkowości. Na podkreślenie zasługuje fakt, że R. Pankowski nie pominął niezmiernie istotnego dla zrozumienia badanych zjawisk i procesów kontekstu: historycznego, politycznego oraz społeczno-ekonomicznego. Wspomniane powyżej kompleksowe spojrzenie udało się uzyskać również dzięki przyjęciu szerokich ram czasowych. Ukazując korzenie współczesnych zjawisk, autor sięga do tradycji z początków XX wieku, swoją analizę kończy natomiast na 2009 roku.

Publikację podzielić można na dwie kompatybilne części, choć sam autor nie dokonuje owego podziału *explicitie*. Pierwsza część obejmuje analizę dziedzictwa okresu przed drugą wojną światową, czasu komunizmu oraz po 1989 roku aż do końca XX wieku. Podkreślić należy, że Pankowski nie uległ pokusie nadmiernej deskryptywności kosztem analizy oraz że w sposób kreatywny potraktował kontekst historyczny, ukazując źródła, ciągłość, a nawet przyczyny późniejszego dojścia do władzy narodowych populistów. Na uwagę zasługuje również niezwykła swoboda analityczna odnosząca się do wyjątkowo zapętlonych procesów i zjawisk. Szczególnie interesujące są podrozdziały zatytułowane: *Główni aktorzy populistycznej radykalnej prawicy w latach 90.*³⁷ oraz *Rozwój zasobów kulturowych pravicowego ekstremizmu*³⁸. Z przeprowadzonej w nich analizy wyłania się bowiem całościowy obraz środowiska radykalnie pravicowego, obejmującego zarówno zorganizowane

³⁷ „The main players of the populist radical right in the 1990s”.

³⁸ „The growth of extreme right cultural resources”.

wane, choć politycznie nieistotne, ugrupowania, jak i subkulturę młodzieżową. Niezmiernie ciekawe i rzadko spotykane w literaturze jest ukazanie wzajemnych powiązań oraz procesu przenikania pomiędzy poszczególnymi grupami i organizacjami skrajnie prawicowymi oraz ich wnikanie w politykę głównego nurtu.

W omawianej części monografii dostrzec można jednakże pewną nieprecyzyjność co do stosowanych w pracy pojęć: prawicowi ekstremiści, radykalnie prawicowi populiści, narodowi populiści. Zawarta we wstępie kategoryzacja wywołuje uczucie niedosytu, natomiast w części analitycznej autor nierzadko używa powyższych określeń wymiennie, co powoduje niejasność, które ugrupowania przynależą do danej kategorii partii.

W drugiej części pracy Rafał Pankowski koncentruje się na trzech głównych organizacjach: Lidze Polskich Rodzin, Samoobronie RP oraz Prawie i Sprawiedliwości. Systematyczną analizę oblicza ideologicznego oraz zasobów kulturowych ugrupowań, ich poparcia społecznego oraz powiązań międzynarodowych dopełnia zawarty w ostatnim rozdziale, niejako kulminacyjnym, opis rządów koalicji złożonej z wymienionych partii. Autor wskazuje między innymi na efekty prowadzonej przez nich polityki. Ukazał również niektóre z przyczyn prowadzących do upadku rządu oraz marginalizacji dwóch jego koalicjantów — LPR i SRP. Ostatni ze wspomnianych elementów książki jest szczególnie istotny, albowiem przyczyny upadku partii populistycznych, mimo iż niezwykle interesujące, są wciąż rzadko podejmowane przez naukowców. Niewątpliwą zaletą pracy jest również szczegółowa charakterystyka oblicza ideologicznego oraz zasobów kulturowych badanych partii. Ewentualne konstatacje dotyczyć mogą wagi, jaką autor przyznał poszczególnym aspektom ich tożsamości, niż tego, że pominął któryś z jej istotnych elementów.

W przypadku Ligi Polskich Rodzin autor eksponuje, często marginalizowane, ekstremistyczne oblicze ugrupowania, uznając etniczny nacjonalizm oraz negację liberalnych i demokratycznych wartości za rdzeń tożsamości partii. Nie ujmując zasadności owym spostrzeżeniom, wydaje się jednak, iż zbyt powierzchownie potraktowane zostały populistyczne właściwości partii, które wraz z jej rozwojem nabierały coraz większego znaczenia (szczególnie w kampanii 2005 roku). Uwaga ta dotyczy również kwestii eurosceptycyzmu, który był jednym z głównych źródeł sukcesów LPR w 2001 roku, ale również, choć w nieco mniejszym stopniu, w 2005.

W przypadku Samoobrony RP wskazać należy na bardzo trafne ujęcie przez Pankowskiego eklektycznej tożsamości partii. Autor pokazuje wyraźnie, że SRP była formacją zasadniczo ideologiczną, cechował ją brak stabilnego stanowiska w większości podejmowanych kwestii, podobnie jak i brak nienaruszalnych pryncypiów, na których były one budowane. Wskazał również, że SRP miała charakter radykalnej partii protestu, której retoryka opierała się w dużej mierze na socjalnych i ekonomicznych postulatach. Dyskusyjne wydaje się jednak finalne zakwalifikowanie SRP do radykalnie prawicowych populistów. SRP charakteryzowała się wprawdzie cechami utożsamianymi z partiami skrajnie prawicowymi, jak ksenofobia (szczególnie w stosunku do Niemców), antysemityzm, pewien rodzaj nacjonalizmu i „socjalnego konserwatyzmu”, na co również wskazuje autor książki. Niemniej jednak w przeciwieństwie do LPR cechy te nie tworzyły spójnego systemu ideologicznego, który umożliwiłby zakwalifikowanie jej jako formacji prawicowej. W przypadku Prawa i Sprawiedliwości również dość problematyczne byłoby jednoznaczne określenie partii mianem radykalnie prawicowych populistów. Stąd też za w pełni uzasadnioną należy uznać ostrożność autora w formułowaniu zbyt śmiałych wniosków. Celne jest niewątpliwie stwierdzenie Pankowskiego, iż partia przyjęła elementy radykalnie prawicowego populizmu, które wraz z jej ewolucją, notabene znakomicie w pracy przedstawiła, przybierały na znaczeniu.

Podsumowując, należy stwierdzić, że praca Rafała Pankowskiego dostarcza zarówno odpowiedzi na postawione we wstępie pytania, jak i wywołuje kolejne pytania lub wątpliwości o charakterze naukowym. Oba elementy stanowią jednak o dojrzałości i wartości monografii. Dzięki nim praca staje się głosem w dyskursie naukowym, a jej autor jest jego pełnoprawnym uczestnikiem. Przedstawione powyżej uwagi, a także polemika z niektórymi wnioskami wynikają w dużej mierze

z faktu, iż autor podjął się analizy problematyki, co do której trudno o jednoznaczne i pełne rozstrzygnięcia. Tym bardziej książkę Rafała Pankowskiego uznać należy za ważny głos w dyskusji na temat tożsamości oraz źródeł sukcesów narodowych populistów we współczesnych demokracjach europejskich.

Aleksandra Moroska-Bonkiewicz

**Adam Lityński, *Prawo Rosji i ZSRR 1917–1991, czyli historia wszechzwiązkowego komunistycznego prawa (bolszewików). Krótki kurs*,
Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2010, ss. 395 + XXVI
(Wykłady specjalizowane)**

Nakładem Wydawnictwa C.H. Beck ukazał się podręcznik *Prawo Rosji i ZSRR 1917–1991, czyli historia wszechzwiązkowego komunistycznego prawa (bolszewików). Krótki kurs*, autorstwa Adama Lityńskiego. Autor niewątpliwie jest najbardziej predysponowanym spośród polskich historyków ustroju i prawa do zajęcia stanowiska w zakresie tej tematyki. Ma on bowiem w swoim dorobku szereg artykułów poświęconych dziejom prawa i ustroju Rosji Radzieckiej i ZSRR³⁹.

Praca niewątpliwie wpisuje się w zainteresowania dziejami Rosji Radzieckiej i Związku Radzieckiego, jakie można zauważyć w nauce polskiej po 1989 roku. Na złożoność tego przedmiotu

³⁹ Warto zwrócić uwagę chociażby na: *Historię prawa radzieckiego 1917–1991. Krótki kurs*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 3, 2005, s. 139–175; *Prawo Rosji i ZSRR (1917–1991). (Szkielet na potrzeby dydaktyki)*, „Miscellanea Iuridica” 5, 2004, s. 137–156; *O konstytucji RFSRR z 10 lipca 1918 r. w dziewięćdziesiątą rocznicę uwag kilka*, [w:] A. Łabno, E. Zwierchowski (red.), *Księga pamiątkowa profesora Marcina Kudeja*, Katowice 2009, s. 103–111; *Pierwsza bolszewicka. O konstytucji RSFRR z 1918 r. uwag kilka*, [w:] M. Małecki (red.), *Świat, Europa, mała ojczyzna. Studia ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Grodzickiemu w 80-lecie urodzin*, Bielsko-Biała 2009, s. 71–83; *Uchwalenie pierwszej konstytucji bolszewików*, [w:] L. Zacharko, A. Matan, G. Łaszczycza (red.), *Ewolucja prawnych form administracji publicznej. Księga jubileuszowa z okazji 60. Rocznicy Profesora Ernesta Knosali*, Warszawa 2008, s. 181–186; *O konstytucji stalinowskiej 1936 roku*, [w:] P. Borecki, A. Czochara, T.J. Zieliński (red.), *Pro bono Reipublicae. Księga jubileuszowa Profesora Michała Pietrzaka*, Warszawa 2009, s. 84–92; *O podstawach ustawodawstwa karnego ZSRR z 1958 r. oraz o kodeksie karnym RSFRR z 1960 r.*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 7, 2009, s. 175–193; *Radziecka utopia a prawo cywilne*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2000, t. 52, z. 1/2, s. 339–359; *Rzecz o prawie rzeczowym Rosji Radzieckiej*, [w:] *Historia i współczesność. Prace pod redakcją Leszka Leszczyńskiego i Ryszarda Orłowskiego ofiarowane Profesorowi Władysławowi Ćwikowi w pięćdziesięciolecie pracy naukowej*, „Zamojskie Studia i Materiały, Prawo i Administracja” VII, z. 21 (18), Zamość 2005, s. 129–138; *Związek małżeński w Związku Radzieckim. Wybrane zagadnienia prawne*, „Miscellanea Iuridica” 1, 2002, s. 73–82; *Lenin a ius privatum*, [w:] W. Uruszczak, P. Świącicka, A. Kremer (red.), *Leges sapere. Studia i prace dedykowane Profesorowi Januszowi Sondlowi w pięćdziesiątą rocznicę pracy naukowej*, Kraków 2008, s. 263–270; *Sąd nie powinien uchylać się od stosowania terroru...*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Prawnicza, Prawo” 8, z. 56, Rzeszów 2009, s. 93–100.